

je v njem upošteval predhodne referate svojih kolegov in predstavlja sestavek v tem pogledu sintezo vseh dotedanjih gledanj, po drugi strani pa je tudi že upošteval smernice iz Kardeljevega predavanja na beograjskem radiu februarja 1945, kjer je govoril o tedanjih glavnih nalogah povojne obnove. Iz njegovega zaključka je razvidna razdvojenost, v kateri se je znašel ne le Vavpetič sam, temveč vsi ostali snovalci: »Za gospodarstvo ustanavlja okolnost, da je pri nas ljudska demokracija združena z obstojanjem starega družbenega reda, stanje, v katerem je gotovo izredno težko najti prave vodilne smernice. Če sem se tega dela lotil, sem storil samo zaradi tega, ker sem se zavedal, kako zelo pomembno je, da smo si v tem pogledu vsaj v glavnih stvareh na jasnem. Naravno pa je, da bodo zaradi tega nekateri zaključki izgledali drzni, drugi pa zopet konzervativni. Moja težnja je šla za tem, da najdem tisto pot, ki bi sedanjemu stanju najbolj odgovarjala in po kateri bi našemu gospodarstvu bilo zajamčeno najboljše uspevanje, vendar brez škode za vse pridobitve narodnoosvobodilne borbe.«

Kakšna usoda je doletela omenjene načrte, je znano, komunistično vodstvo jih ni upoštevalo in povojni razvoj, ne le na gospodarskem področju, je šel povsem svojo pot, ki je bila nasprotna predstavljenim predlogom. Podobno kot tudi na drugih področjih se je tudi tu pokazal nezaupljiv odnos komunistov do izobražencev nekomunističnega porekla, ki so zaradi specifičnega medvojnega razvoja na Slovenskem v precejšnjem številu sodelovali v Osvobodilni fronti. Glavni razlog za nezaupljivost so bili pomisleki idejno ekskluzivistične narave. Rezultat teh zadržkov slovenskih komunistov do izobražencev pa je bil ta, da je bil velik intelektualni potencial, ki se je zbral v osvobodilnem gibanju bistveno manj izkoriščen, kot bi sicer lahko bil.

Na koncu lahko z gotovostjo zapišemo, da objava omenjenih virov vsekakor predstavlja pomembno poživitev našega védenja ne le o gospodarski problematiki druge svetovne vojne na Slovenskem, temveč tudi o njenem celotnem kompleksnem in marsikdaj protislovnem značaju.

Bojan Godeša

Paolo Emilio Taviani, **I giorni di Trieste. Diario 1953-1954**. Bologna : Il Mulino, 1998. 190 strani.

Bivši veljak stranke Krščanske demokracije (KD), stranke, ki je bila na oblasti v Italiji od konca vojne pa vse do začetka devetdesetih let, je objavil svoj dnevnik iz časa sklepanja Londonskega sporazuma, ki mu je priložil nekaj dokumentov, ki zadevajo predvsem vojaško zaostritev ob italijansko-jugoslovanski meji v poletju/jeseni 1953. Taviani je osebnost, ki je v stranki in v vladnih krogih pomenil precej. Kot piše v kratki biografiji, objavljeni na platnicah, je bil kar 24 let (s presledki) član raznih italijanskih vlad. In to ne na obrobni položajih, saj je štiri leta vodil finančno ministrstvo, pet let je bil obrambni minister in kar osem na čelu Ministrstva za notranje zadeve. Obrambni minister je bil tudi v času, ki ga obravnava njegov dnevnik in v katerem je leta 1953 prišlo do »orožljanja z orožjem« ob jugoslovansko-italijanski meji. In prav ta dogodek označuje objavljene Tavianijeve zapiske, ki zajemajo dobo od njegovega imenovanja za obrambnega ministra avgusta 1953 do vrnitve italijanskih čet v Trst novembra 1954. Tržaško vprašanje je torej tista tema, ki označuje Tavianijeve zapiske in razmišljanja. Vendar se njegovi dnevniški zapiski ne omejujejo na problem Trsta, ampak zadevajo vse takratne pomembnejše politične dogodke, od spodletelega poskusa ustanovitve enotne evropske obrambne ustanove C.E.D. (Consiglio europeo di difesa, Evropski obrambni svet) in s tem povezanega problema ponovne oborožitve Zahodne Nemčije, do afere Montesi, ki je pomenila konec vzpona obetavnega demokrščanskega politika Piccionija, in vse do smrti De Gasperija, ko je KD, kot pravi Taviani, »izgubila svojega očeta.«

V kratkem uvodu nam avtor prikaže svoj pogled na razvoj tržaškega vprašanja od zadnjih let druge svetovne vojne do leta 1953. V njegovem tolmačenju je za Italijo in njeno javno mnenje Trst imel predvsem sentimentalni pomen, saj je okoli pol milijona Italijanov padlo v prvi svetovni vojni prav za priključitev Trsta (in Trenta) Italiji kot izpolnitev Risorgimenta. Prav zaradi tega je imel Trst pomembno mesto v italijanski notranji politiki, saj bi za Tavianija pomenil eventualni diplomatski neuspeh glede tržaškega vprašanja veliko nevarnost za stabilnost italijanske demokracije oziroma za prevladujočo vlogo KD in njenih zaveznikov. V svojem uvodu pa nam Taviani postreže s spodrslja-

jem, ki ga lahko tolmačimo le na dva načina: ali gre za nepoznavanje zgodovinskih dejstev ali pa za njihovo izkrivljanje v prid dokazovanja pravičnosti svojih tez. Avtor namreč piše, da je Tito 9.5.1945 izkoristil zmešnjavo, ki je nastala ob predaji nemških čet, in prek »infiltriranih slovanskih partizanov« (partigiani slavi infiltrati) v Trstu uspel oklicati »federalno narodno vlado Slovenije« (governo federale nazionale della Slovenia) ter poslati v mesto svoje oborožene enote. Ne glede na vzroke teh neresnic je njihov učinek le eden: italijanski javnosti sporoča, da so bili »slovanski partizani« tujek v italijanskem Trstu, ki so hoteli s spretnim izrabljanjem položaja mesto nasilno anektirati.

Misel, na kateri je temeljilo Tavianijevo politično delovanje glede tržaškega vprašanja, je bila ona o nevarnosti kratkoročnega »poslovanjenja« (slavizzazione) oz. »balkanizacije« (balcanizzazione) Trsta v primeru, da bi ostal še dalje pod Zavezniško vojaško upravo. V tej svoji skorajšnji obsedenosti z nevarnostjo »poslovanjenja« Trsta pa Taviani pozablja, da so bila dejstva povsem nasprotna. Uradniški kader upravnega aparata Zavezniške vojaške uprave, ki je npr. dejansko odločal o podeljevanju domicila, je bil v rokah proitalijanske strani, saj so ga sestavljali skoraj izključno italijanski uradniki, in to v mnogih primerih taki, ki so na ta mesta prišli za časa fašizma. Od leta 1952 pa je bila Italija tudi uradno soudeležena pri upravljanju Cone A. Proitalijanska stran je vse to izkoristila za t.i. »nacionalno bonifikacijo« Cone A, ki so jo izvajali predvsem (a ne samo) z načrtnim naseljevanjem istrskih beguncev in je doživela kakovostni skok prav v letih 1952/53, ko so pričeli graditi prva dokončna begunska naselja.

V Tavianijevem tolmačenju je eden glavnih problemov, ki ga je imela jugoslovanska stran pri sklepanju dogovora, tisti, da zagotovi Sloveniji dostop k morju. Avtor se tu še enkrat spozabi, saj pravi, da je Slovenija lahko dobila svojo obalo le na ozemlju med Trstom in Dragonjo, ki je imelo slovensko zaledje. Pozablja pa na območje slovenske zgodovinske naselitve ob morju, na obalo severozahodno od Trsta – od Barkovelj in Proseka do Devina. Ko to območje omenja, je to vedno kot koridor, ki naj povezuje Trst s Furlanijo in Italijo. Nikjer pa ne omenja, da je bil ta »koridor« naseljen pretežno s Slovenci ter da je bilo to ozemlje, na katerem je italijanska stran že pred Londonskim memorandumom najintenzivneje izvajala »nacionalno bonifikacijo«.

Domnevna nevarnost »poslovanjenja« Trsta je bila temeljna predpostavka stališča, ki je imelo enega od svojih najuglednejših zagovornikov prav v Tavianiju, da je potrebno Trst čimprej privedi pod kontrolo Italije, tudi za ceno italijanskih ozemeljskih žrtvovanj. To naj bi bilo stališče le dela italijanske vlade in vodstva KD, a večine italijanskih strank v Trstu, v prvi vrsti najbolj nepopustljivih branilcev italijanskih pravic nad Istro, monarhistov in neofašistov. Taviani se je zavedal, da bi to bile dokončne rešitve, čeprav je bil tudi sam zagovornik take formulacije dogovorov, ki bi dopuščala, da se jih javnosti prikaže kotčasne. Vendar je bil za Tavianija glavni problem Trst, saj pravi, da se je italijanska javnost ogrevala za Trst, ne pa za istrska mesteca. Avtor ocenjuje »a posteriori« kot pozitivno za čimprejšnjo vrnitev Trsta Italiji tudi »rožljanje z orožjem« leta 1953 (in pošiljanje orožja proitalijanskemu taboru v Coni A), saj je bil dokaz odločnosti italijanske vlade v trenutku njene politične oslabitve, ki je jugoslovansko stran odvrnilo od postavljanja vse večjih zahtev.

Iz njegovih zapiskov izhaja tudi velika vloga, ki jo je avtor dnevnika imel pri samem sklepanju londonskega dogovora (ki naj bi se celo rodil v njegovem uradu). V končni fazi naj bi stopili v igro tudi trenutni dejavniki kot npr. slaba letina, ki je prizadela jugoslovansko kmetijstvo, ko naj bi ZDA uporabile pošiljke pomoči za omehčanje jugoslovanskih stališč.

Na koncu le še to, da pušča dnevnik bralcu vtis, da so bili zapiski pregledani in izbrani v funkciji njihove današnje uporabnosti. Vsekakor je to pomembno pričevanje enega od protagonistov tedanje italijanske politike, avtor Tavianijevega kalibra pa bi nam nedvomno o takratnem dogajanju lahko povedal mnogo več.

Sandi Volk